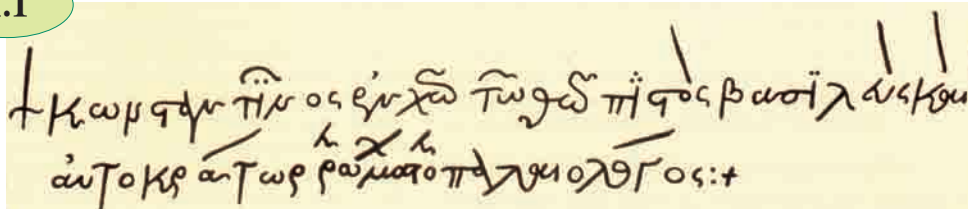

Κεφάλαιο 1

Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία αλλάζει Η αρχή μιας νέας εποχής (4ος – 5ος αιώνας)

Η **Βυζαντινή Αυτοκρατορία** συνεχίζει γενικά τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Και στη Βυζαντινή και στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία ζούσαν πολλοί και διαφορετικοί λαοί που μιλούσαν διαφορετικές γλώσσες. Οι θεσμοί και η οργάνωση στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία προέρχονται από τη Ρώμη, ενώ ο **χριστιανισμός** έγινε από τον 4ο αιώνα η επίσημη θρησκεία στο κράτος. Μέχρι το τέλος, οι υπήκοοι του βυζαντινού αυτοκράτορα ονομάζουν τον εαυτό τους **Ρωμαίο** και ο αυτοκράτορας υπογράφει ως «πιστός στο Χριστό, το Θεό, βασιλιάς και αυτοκράτορας των Ρωμαίων». Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία είχε πρωτεύουσα την **Κωνσταντινούπολη**. Τον 5ο αιώνα το ρωμαϊκό κράτος έχασε για πάντα το δυτικό τμήμα του και περιορίστηκε στο ανατολικό. Από τον 7ο αιώνα επίσημη γλώσσα του ήταν τα ελληνικά, και όχι τα λατινικά όπως πριν.

1.1

Έγγραφο με την υπογραφή του τελευταίου βυζαντινού αυτοκράτορα Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου (1449–1453): «Κωνσταντίνος πιστός στο Χριστό βασιλιάς και αυτοκράτορας των Ρωμαίων ο Παλαιολόγος». Βιέννη (Αυστρία), Αρχαία της Βιέννης.

Πότε αρχίζει η βυζαντινή ιστορία; Οι ιστορικοί δε συμφωνούν και προτείνουν διάφορες **χρονολογίες**. Όμως, οι ιστορικές περίοδοι δεν αρχίζουν και δεν τελειώνουν ξαφνικά, μέσα σε μια χρονιά. Οι αλλαγές διαρκούν συνήθως πολλά χρόνια. Οι αλλαγές που δείχνουν ότι περνάμε από τη Ρωμαϊκή στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία έγιναν από τον 4ο έως τον 7ο αιώνα.

Πότε τελειώνει η βυζαντινή ιστορία; Οι περισσότεροι ιστορικοί συμφωνούν ότι η βυζαντινή ιστορία τελειώνει το **1453**, όταν οι Οθωμανοί κατέλαβαν την Κωνσταντινούπολη.

Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία

Βυζαντινή Αυτοκρατορία

1453

300 400 500 600 700 800 900 1000 1100 1200 1300 1400 1500

Αυτά που γνωρίζουμε για τη βυζαντινή ιστορία προέρχονται από πολλές και διαφορετικές **πηγές**. **Ιστορικοί, χρονογράφοι, συντάκτες επιστολών και ομιλιών** μάς δίνουν πληροφορίες για την περίοδο αυτή. Επειδή η Εκκλησία ήταν πολύ σημαντική για την εξέλιξη της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, βασικές πηγές είναι και τα **θεολογικά έργα**. Από τα **νομοθετικά κείμενα** παίρνουμε πληροφορίες για την οικονομία, τη διοίκηση και το δίκαιο. Σπουδαία ιστορική πηγή είναι και το **αρχαιολογικό υλικό**: μνημεία, επιγραφές, νομίσματα, σφραγίδες, αντικείμενα καθημερινής ζωής και θρησκευτικής λατρείας μάς μαθαίνουν πολλά για την εποχή αυτή.

1.2

A. Από τη Ρώμη στην Κωνσταντινούπολη Η ίδρυση της νέας πρωτεύουσας

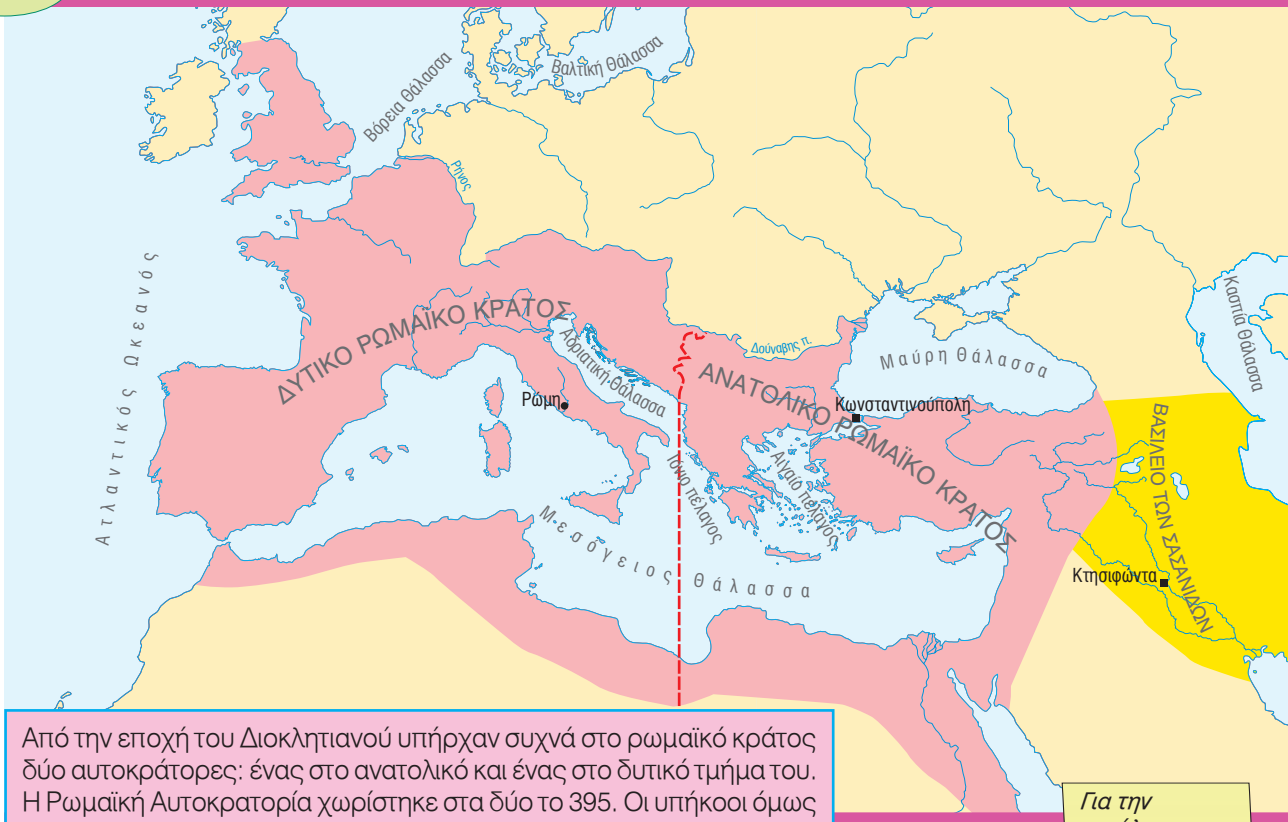
Στην Α΄ Γυμνασίου μάθαμε ότι η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία είχε τον 3ο αιώνα πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα και ότι ο αυτοκράτορας **Διοκλητιανός** (284–305) έκανε πολλές μεταρρυθμίσεις. Τις **μεταρρυθμίσεις** αυτές συνέχισε ο αυτοκράτορας **Κωνσταντίνος Α΄** (306–337), αυτός που ονομάστηκε μετά **Μέγας**.

Τμήμα από άγαλμα του Μεγάλου Κωνσταντίνου. Το άγαλμα είχε ύψος 9 μέτρα και ήταν στημένο στην αγορά της Ρώμης. Σήμερα σώζονται το κεφάλι, το δεξί χέρι και το ένα γόνατο. 4ος αιώνας, Ρώμη (Ιταλία), Μουσείο Καπιτωλίου.

1.3

Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία την εποχή του θανάτου του Μεγάλου Κωνσταντίνου

Από την εποχή του Διοκλητιανού υπήρχαν συχνά στο ρωμαϊκό κράτος δύο αυτοκράτορες: ένας στο ανατολικό και ένας στο δυτικό τμήμα του. Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία χωρίστηκε στα δύο το 395. Οι υπήκοοι όμως του ρωμαϊκού κράτους δεν πίστευαν ότι υπήρχαν δύο αυτοκρατορίες, αλλά δύο τμήματα της μίας και μοναδικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Όταν το 476 καταλύθηκε, δηλαδή έπαψε να υπάρχει το δυτικό της τμήμα, έμεινε μόνο ένας αυτοκράτορας, ο Αυτοκράτορας των Ρωμαίων στο ανατολικό τμήμα.

Για την κατάλυση του δυτικού ρωμαϊκού κράτους θα μιλήσουμε στη σ. 23.

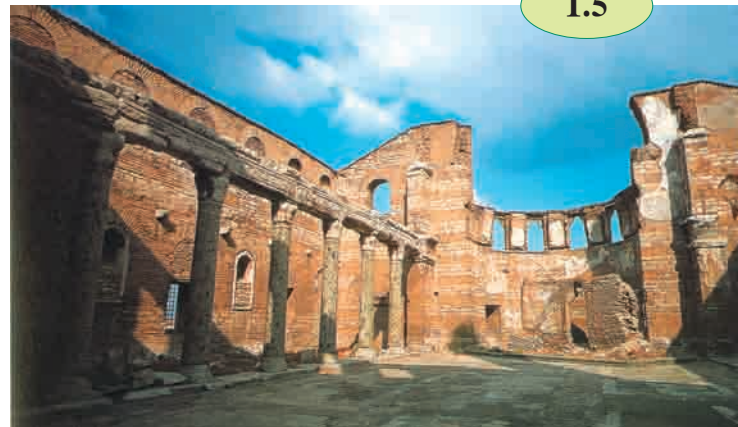
Το 324 ο Μέγας Κωνσταντίνος μετέφερε την πρωτεύουσα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας στο ανατολικό της τμήμα. Το μέρος που διάλεξε ήταν το Βυζάντιο, αποικία που είχαν ιδρύσει τον 7ο αιώνα π.Χ. οι Μεγαρείς στην ευρωπαϊκή ακτή του Βοσπόρου. Η νέα πόλη που χτίστηκε εκεί ονομάστηκε **Νέα Ρώμη** (γιατί ήταν η νέα πρωτεύουσα του ρωμαϊκού κράτους) αλλά και **Κωνσταντινούπολη**, από το όνομα του

1.4

Το πρώτο μεγάλο υδραγωγείο που κατασκεύασε ο αυτοκράτορας Βάλης (ή Ουάλης) (364–378). Δεύτερο μισό 4ου αιώνα, Κωνσταντινούπολη (Τουρκία).

1.5

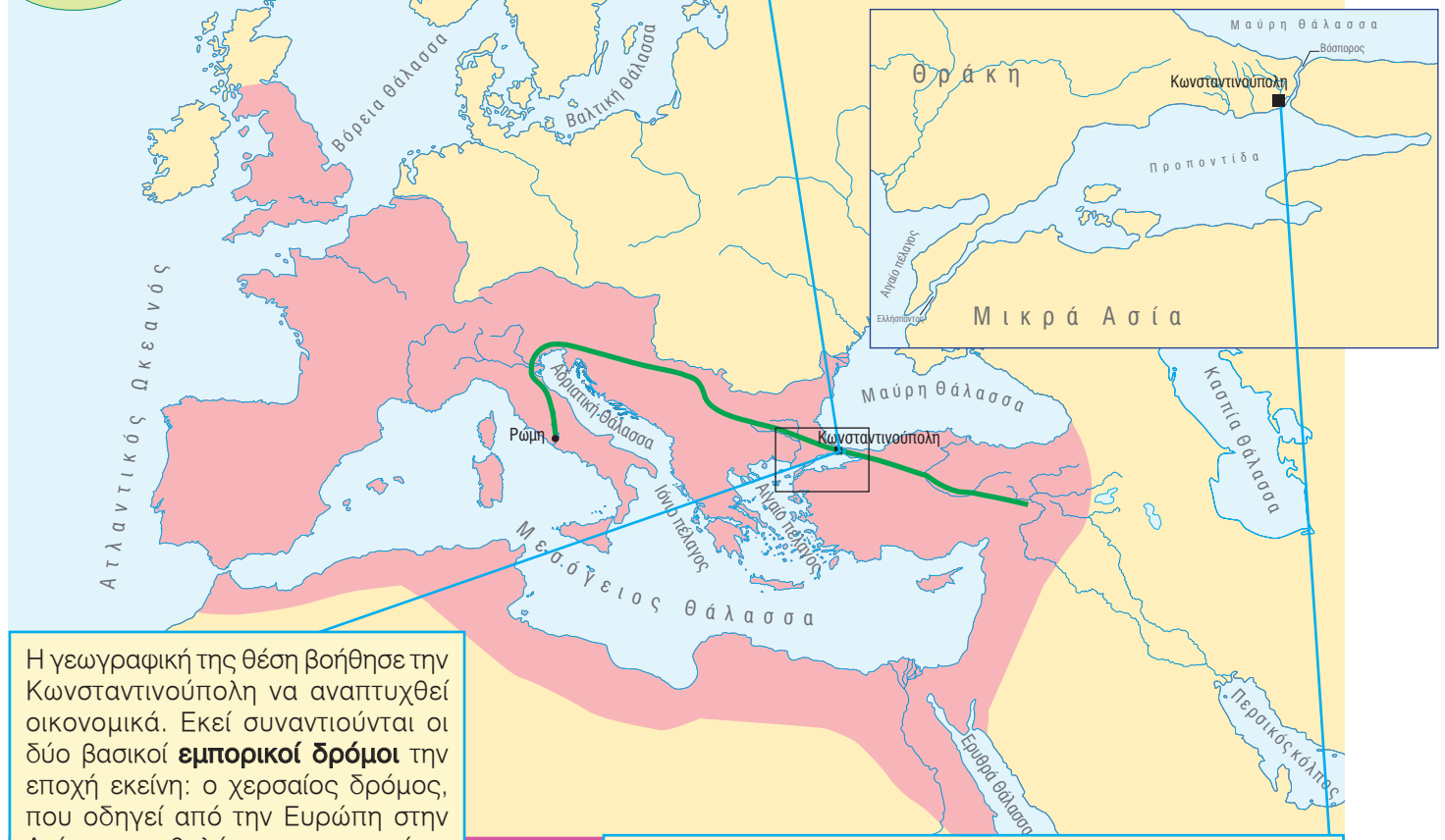

Το καθολικό (η κεντρική εκκλησία) του μοναστηριού του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου. Το μοναστήρι (που λέγεται και Μονή Στουδίου) ιδρύθηκε στην Κωνσταντινούπολη (Τουρκία) το 463 και γρήγορα έγινε ένα από τα πιο σημαντικά της πόλης και ξακουστό πνευματικό κέντρο. Τέλος 5ου αιώνα.

Η Κωνσταντινούπολη ήταν πιο κοντά από τη Ρώμη στον ποταμό Δούναβη και στα ανατολικά σύνορα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Έτσι, ο αυτοκράτορας μπορούσε να αντιμετωπίζει ευκολότερα διάφορους γερμανικούς λαούς και το περσικό Βασίλειο των Σασσανιδών που κατά καιρούς έκαναν επιθέσεις στα σύνορα.

1.6

Η Ρώμη και η Κωνσταντινούπολη στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία

Η γεωγραφική της θέση βοήθησε την Κωνσταντινούπολη να αναπτυχθεί οικονομικά. Εκεί συναντιούνται οι δύο βασικοί **εμπορικοί δρόμοι** την εποχή εκείνη: ο χερσαίος δρόμος, που οδηγεί από την Ευρώπη στην Ασία, και ο θαλάσσιος, που ενώνει τη Μεσόγειο με τη Μαύρη Θάλασσα (Εύξεινος Πόντος).

Η Κωνσταντινούπολη χτίστηκε σε μια πολύ **ασφαλή τοποθεσία**: βόρεια, ανατολικά και νότια βρέχεται από θάλασσα. Στα δυτικά η ξηρά οχυρώθηκε με τείχος.

1.7

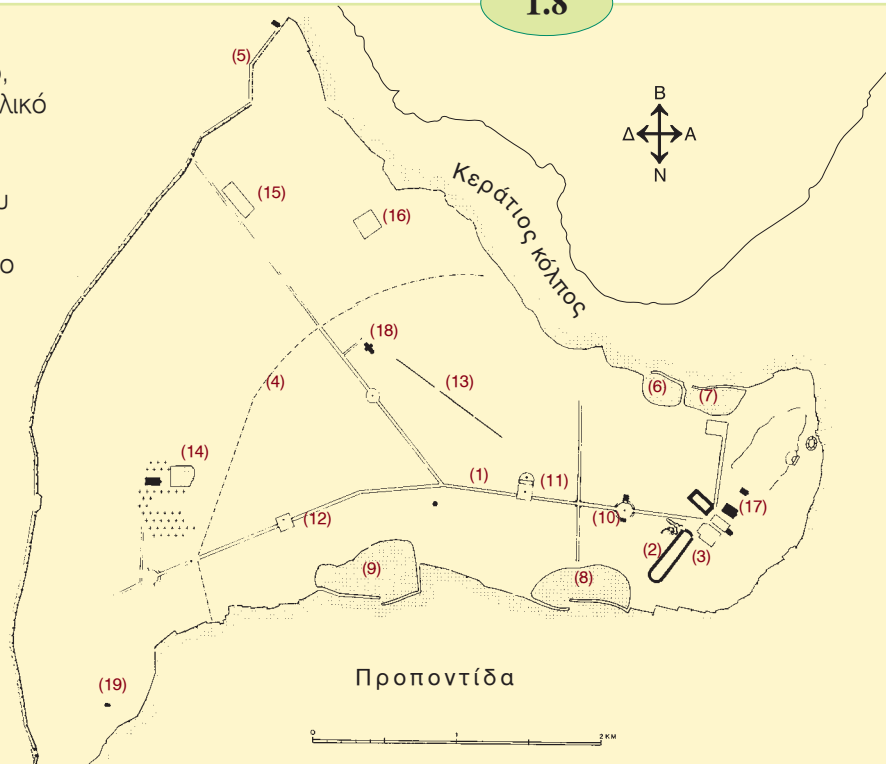
ιδρυτή της. Αργότερα η πόλη αυτή πήρε και άλλα ονόματα: **Βασιλεύουσα** ή απλά **Πόλη**. Από το όνομα Πόλη προέρχεται και το σημερινό τουρκικό της όνομα: **Ισταμπούλ**. Η Κωνσταντινούπολη ήταν πρωτεύουσα δύο αυτοκρατοριών: πρώτα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας (μέχρι το 1453) και ύστερα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (μέχρι το 1923). Σήμερα δεν είναι η πρωτεύουσα του τουρκικού κράτους, είναι όμως η πιο σημαντική πόλη της Τουρκίας και έχει τους περισσότερους κατοίκους. Εκεί βρίσκεται και το **Οικουμενικό Πατριαρχείο**, ο πιο σπουδαίος θεσμός για τους **ορθόδοξους** χριστιανούς.

Γενική εικόνα της Κωνσταντινούπολης σήμερα. Βλέπουμε τον Κεράτιο κόλπο (1), το Βόσπορο (2) και την Προποντίδα (Θάλασσα του Μαρμαρά) (3).

1.8

Η Κωνσταντινούπολη αναπτύχθηκε γρήγορα και έγινε το πιο σημαντικό πολιτικό, διοικητικό, οικονομικό και **πνευματικό κέντρο** στο ανατολικό ρωμαϊκό κράτος. Κύριος δρόμος της πόλης ήταν η Μέση οδός (1), που άρχιζε από δυτικά και τελείωνε ανατολικά. Στο τέλος του δρόμου βρισκόταν ο Ιππόδρομος της πόλης (2) και το Ιερό Παλάτι (3). Το **Ιερό Παλάτι** δεν ήταν μόνο η κατοικία του αυτοκράτορα αλλά και το κέντρο για τη διοίκηση της αυτοκρατορίας. Τα πρώτα τείχη (4) της πόλης χτίστηκαν από το Μέγα Κωνσταντίνο. Πολύ γρήγορα όμως ο πληθυσμός της αυξήθηκε και η πόλη έγινε μεγαλύτερη. Οπότε, στο πρώτο μισό του 5ου αιώνα χτίστηκαν καινούρια χερσαία τείχη (5). Η Κωνσταντινούπολη είχε λιμάνια και στον Κεράτιο κόλπο (6, 7) και στην Προποντίδα (8, 9). Στην πόλη υπήρχαν πολλές αγορές (10, 11, 12). Οι κάτοικοι έπαιρναν νερό από υδραγωγεία (13) και από υπόγειες δεξαμενές (14, 15, 16). Μέσα στην πόλη υπήρχαν επίσης εκκλησίες (17, 18) και μοναστήρια (19).

1.9

Τμήμα από τα χερσαία τείχη που έχτισε ο αυτοκράτορας Θεοδοσίος Β΄. Τα τείχη αυτά ήταν πολύ ισχυρά και βοήθησαν την Κωνσταντινούπολη σε πολλές πολιορκίες. Πρώτο μισό 5ου αιώνα, Κωνσταντινούπολη (Τουρκία).

1.10

Οβελίσκος (κατασκευασμένος ανάμεσα στο 1504 και το 1450 π.Χ.) που μεταφέρθηκε το 390 από την Αίγυπτο στην Κωνσταντινούπολη για να διακοσμήσει τον Ιππόδρομο. Στη βάση του υπάρχει ανάγλυφο του 5ου αιώνα. Στο πάνω μέρος βλέπουμε την αυτοκρατορική οικογένεια που κάθεται στις θέσεις των επισήμων στον Ιππόδρομο. Στο κάτω μέρος νικημένοι στρατιώτες προσφέρουν δώρα στον αυτοκράτορα. Κωνσταντινούπολη (Τουρκία), Πλατεία Ιπποδρόμου.

B. Η οικονομική και η κοινωνική ζωή

Τον 4ο και τον 5ο αιώνα η οικονομία βελτιώνεται στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και ο πληθυσμός αυξάνεται. Η βιοτεχνία και το εμπόριο αναπτύσσονται. Δυναμώνουν όμως και οι μεγάλοι ιδιοκτήτες γης σε βάρος των μικρών. Παρά τις προσπάθειες που έκαναν οι αυτοκράτορες την περίοδο αυτή, η οικονομία δεν μπόρεσε να ξαναγίνει ισχυρή, όπως ήταν τον 1ο και το 2ο αιώνα.

1.11

Η οικονομική ζωή στην ύπαιθρο

Σιδερένιο καμάκι για ψάρεμα. 4ος – 6ος αιώνας, Θεσσαλονίκη, Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού.

Βάση της οικονομίας για τους κατοίκους του ρωμαϊκού κράτους ήταν η **γεωργία**. Σημαντική ανάπτυξη είχαν επίσης η κτηνοτροφία, η αλιεία, η μελισσοκομία και η δασοκομία.

1.12

Ψηφιδωτό δάπεδο με σκηνή από ψάρεμα. 6ος αιώνας, Βασιλική του Δουμετίου (αφιερωμένη στον άγιο Δημήτριο), Νικόπολη (Ήπειρος, Νομός Πρέβεζας).

Τα βασικά έσοδα του ρωμαϊκού κράτους προέρχονταν από τους μικρούς ιδιοκτήτες γης, τους **μικροκαλλιεργητές**. Αυτοί συχνά δεν μπορούσαν να πληρώσουν τους μεγάλους φόρους. Έτσι άφηναν τα χωράφια τους και ζητούσαν προστασία από τους μεγάλους γαιοκτήμονες, με αντάλλαγμα την **προσωπική εργασία** ή τη **γη** τους. Αυτή η κατάσταση, που είχε ξεκινήσει τον 3ο αιώνα, συνεχίστηκε τον 4ο και τον 5ο αιώνα. Οι **μεγάλοι γαιοκτήμονες** γίνονταν όλο και πιο δυνατοί, η γη τους αυξανόταν, ενώ οι μικροκαλλιεργητές γίνονταν όλο και πιο **φτωχοί**. Μεγάλα κτήματα είχαν οι ιδιώτες, το κράτος, ο αυτοκράτορας, οι πόλεις, οι ναοί των πολυθεϊστικών θρησκειών και η **χριστιανική Εκκλησία**. Η μικρή ιδιοκτησία γης δεν εξαφανίστηκε εντελώς, αλλά μειώθηκε, αλλού λιγότερο και αλλού περισσότερο. Η μεγάλη ιδιοκτησία γης αυξήθηκε, κυρίως στις δυτικές περιοχές του ρωμαϊκού κράτους.

1.13

Την εποχή αυτή δε βελτιώνεται η καλλιέργεια των χωραφιών: η μέθοδος και τα εργαλεία μένουν τα ίδια. Από τις λίγες πληροφορίες που έχουμε, γνωρίζουμε ότι οι περισσότεροι αγρότες με δυσκολία κατάφερναν να επιβιώνουν.

Οι αγρότες καλλιεργούν κυρίως σιτηρά, αλλά και ελιές και αμπέλια, που φέρνουν στον καλλιεργητή μεγαλύτερο κέρδος από τα σιτηρά. Ψηφιδωτό με σκηνή από τρύγο. 4ος αιώνας, Ρώμη (Ιταλία), εκκλησία της Αγίας Κωνσταντίας.

Η οικονομική ζωή στις πόλεις

Στις πόλεις ο πληθυσμός ζούσε από την καλλιέργεια της γης στις γύρω περιοχές, από τη βιοτεχνία, από το εμπόριο.

Οι διάφοροι **επαγγελματίες** είναι οργανωμένοι σε **συντεχνίες**. Τα πιο πολλά εργαστήρια είναι μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις. Οι τεχνίτες πουλούν οι ίδιοι τα προϊόντα τους. Μόνο στις μεγάλες πόλεις της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας (όπου υπάρχουν περισσότεροι πελάτες) λειτουργούν καθαρά εμπορικές επιχειρήσεις. Εργαστήρια υπάρχουν και στα μεγάλα αγροκτήματα. Τον 4ο αιώνα αυτά αυξάνονται και αρχίζουν να ανταγωνίζονται τα εργαστήρια στις πόλεις. Μεγάλα εργαστήρια είχε και το κράτος.

Βασικές
βιοτεχνικές
δραστηριότητες
κεραμική
ξυλουργική
βυρσοδεψία
μεταλλοτεχνία
κοσμηματοποιία
υαλουργία
υφαντική
ταπητουργία

Διάφορα βιοτεχνικά προϊόντα: παιδικά σανδάλια (4ος – 6ος αιώνας, Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη), γυάλινο μπουκάλι και ποτήρι (5ος – 6ος αιώνας, Λονδίνο (Μεγάλη Βρετανία) και Χερτζλίγια (Ισραήλ), Συλλογή Σλόμο Μουσαιέφ), λυχνάρια (5ος – 7ος αιώνας, Ιερουσαλήμ, Μουσείο του Ισραήλ) και παιδικό παιχνίδι: αλογάκι από κόκαλο (4ος – 7ος αιώνας, Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη).

Τα βιοτεχνικά προϊόντα μεταφέρονται με το εμπόριο σε ολόκληρη τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Τα προϊόντα πηγαίνουν κυρίως στις μεγάλες πόλεις και τα αγοράζουν οι πλούσιοι. Το εσωτερικό εμπόριο αναπτύσσεται και αυτό αρκετά την ίδια εποχή. Το κράτος ελέγχει το εμπόριο με το εξωτερικό, το οποίο ακμάζει τον 4ο και τον 5ο αιώνα.

Εκτός από τις μόνιμες αγορές των πόλεων υπάρχουν και οι αγορές που γίνονται σε συγκεκριμένες εποχές του χρόνου, οι **εμποροπανηγύρεις**.

Εξωτερικό
εμπόριο
μετάξι
πολύτιμοι λίθοι
άλλα είδη
πολυτελείας

Δύο μεταλλικά βάρη (ζύγια) για ζυγαριά, με τη μορφή αυτοκράτειρας, 5ος αιώνας, Βοστώνη (ΗΠΑ), Μουσείο Τέχνης του Πανεπιστημίου Χάρβαρντ.

Η κοινωνική οργάνωση

Την εποχή αυτή η κοινωνία στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία χωρίζεται ξεκάθαρα σε ομάδες, ανάλογα με την κοινωνική καταγωγή και τον πλούτο του καθενός. Υπάρχουν δύο μεγάλες ομάδες: οι «**εντιμότατοι**», αυτοί που έχουν την ανώτερη θέση στην κοινωνία και είναι πλούσιοι, και οι «**ταπεινοί**», κατώτεροι κοινωνικά και συνήθως φτωχοί. Υπάρχουν επίσης και οι **δούλοι**.

Οι «εντιμότατοι»

Σ' αυτή την κατηγορία ανήκουν οι συγκλητικοί, οι βουλευτές, οι αριστοκράτες, οι αξιωματούχοι και ο ανώτατος κλήρος.

Τα μέλη αυτής της κοινωνικής ομάδας έχουν σημαντικά φορολογικά και δικαστικά προνόμια. Ο πλούτος τους προέρχεται κυρίως από τις μεγάλες εκτάσεις γης που εκμεταλλεύονται.

1.19

Ψηφιδωτό που εικονίζει μια πλούσια γυναίκα να περιποιείται τον εαυτό της. 5ος αιώνας, Τύνιδα (Τυνησία), Μουσείο Μπαρντό.

1.20

Ερείπια λουτρών στο σημερινό χωριό Σεργτζιλία στη Συρία. Τα λουτρά χτίστηκαν το 473 από τον Ιουλιανό, ένα μεγάλο γαιοκτήμονα της περιοχής.

Οι «ταπεινοί»

Στους «ταπεινούς», που είναι και οι περισσότεροι, ανήκουν τα μεσαία και τα κατώτερα στρώματα του πληθυσμού, που κατοικούν στις πόλεις και τις αγροτικές περιοχές.

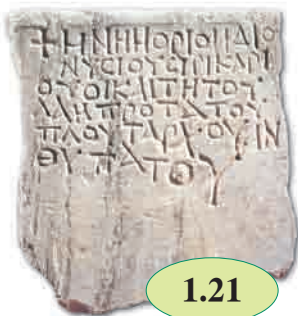
Στις πόλεις οι «ταπεινοί» είναι μικροεπαγγελματίες, τεχνίτες, μικρέμποροι, κατώτεροι αξιωματούχοι, ναυτικοί, εργάτες κ.ά. Οι ταπεινοί των πόλεων δε συμμετέχουν στην πολιτική ζωή. Επίσης πρέπει να δουλεύουν χωρίς να πληρώνονται σε δημόσια έργα (επισκευές σε δρόμους, υδραγωγεία και τείχη, σβήσιμο πυρκαγιών, καθαρισμό της πόλης).

Στις αγροτικές περιοχές οι ταπεινοί είναι οι **ελεύθεροι** και οι **εξαρτημένοι γεωργοί**. Ελεύθεροι γεωργοί είναι οι μικροϊδιοκτήτες γης ή οι ελεύθεροι εργάτες που δουλεύουν με μισθό. Οι μικροκαλλιεργητές κατοικούν σε χωριά και είναι όλοι μαζί υπεύθυνοι για τους φόρους που πληρώνει το χωριό τους. Είδαμε ότι πολλοί από αυτούς γίνονταν πάροικοι. Εξαρτημένοι γεωργοί είναι αυτοί που δεν έχουν δική τους γη, δουλεύουν σε κτήματα που έχουν οι μεγάλοι γαιοκτήμονες και δίνουν ένα μέρος από την παραγωγή τους σ' αυτούς.

Στο κατώτερο στρώμα της κοινωνίας βρίσκονται οι **δούλοι**. Δουλεύουν εργάτες στα εργαστήρια (κρατικά και ιδιωτικά) και σε κτήματα. Χάρη στο χριστιανισμό έχουν καλύτερη θέση από παλιότερα: μπορούν να κατέχουν, με την άδεια του κυρίου τους, μια μικρή περιουσία και υπάρχουν νόμοι που τους προστατεύουν (για παράδειγμα, αν κάποιος σκότωνε δούλο δικαζόταν). Ο κύριός τους όμως μπορεί ακόμη να τους πουλήσει.

Για τους παροίκους θα μιλήσουμε στη σ. 57.

1.21

Επιτάφια πλάκα, στην οποία αναφέρεται ο Διονύσιος που ήταν οικέτης (δούλος), ειδικευμένος στην επεξεργασία του μεταξιού (σιρικάριος). Δεύτερο μισό 4ου αιώνα, Αθήνα, Επιγραφικό Μουσείο.

Την εποχή εκείνη οι άνθρωποι από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα πολύ δύσκολα μπορούσαν να περάσουν σε μια ανώτερη κοινωνική ομάδα. Οι νόμοι και οι αντιλήψεις της εποχής το απαγόρευαν. Σε πολλούς δεν άρεσε αυτή η κατάσταση. Κι έτσι συχνά γίνονταν κοινωνικές ταραχές και εξεγέρσεις.

Γ. Η θεσμική επικράτηση του χριστιανισμού

Στην Α΄ Γυμνασίου μάθαμε ότι ο χριστιανισμός, παρά τα προβλήματα που αντιμετώπισε, μπόρεσε να διαδοθεί.

Τον 4ο αιώνα ο χριστιανισμός γίνεται **νόμιμη θρησκεία** και στη συνέχεια η μοναδική **επίσημη θρησκεία** στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Η πίστη στο χριστιανισμό πλέον σημαίνει και πίστη στον αυτοκράτορα. Όμως, δεν ήταν όλοι χριστιανοί. Υπήρχαν ακόμη πολυθεϊστές αλλά και Εβραίοι.

Από τον 4ο αιώνα και μετά ο χριστιανισμός επηρεάζει όλο και περισσότερο τη ζωή των ανθρώπων στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία.

Όταν ο χριστιανισμός έγινε επίσημη θρησκεία, οι Ρωμαίοι αυτοκράτορες βοήθησαν τη χριστιανική εκκλησία να οργανώσει την **εκκλησιαστική διοίκηση** και να λύσει διάφορα **δογματικά ζητήματα** (όσα δηλαδή έχουν σχέση με τη χριστιανική πίστη). Το κράτος **στήριξε οικονομικά** και νομοθετικά την Εκκλησία όταν αυτή προσπάθησε να διαδώσει το χριστιανισμό και να πολεμήσει τις αιρέσεις. Όμως οι σχέσεις Εκκλησίας και κράτους δεν ήταν πάντοτε καλές. Σύμφωνα με τους νόμους, ο αυτοκράτορας δεν ήταν η κεφαλή της Εκκλησίας, αλλά στην πραγματικότητα το κράτος πολλές φορές προσπαθούσε να ελέγχει τον ανώτατο κλήρο. Μερικές φορές ο αυτοκράτορας και η Εκκλησία ήρθαν αντιμέτωποι κυρίως σε δογματικά ζητήματα.

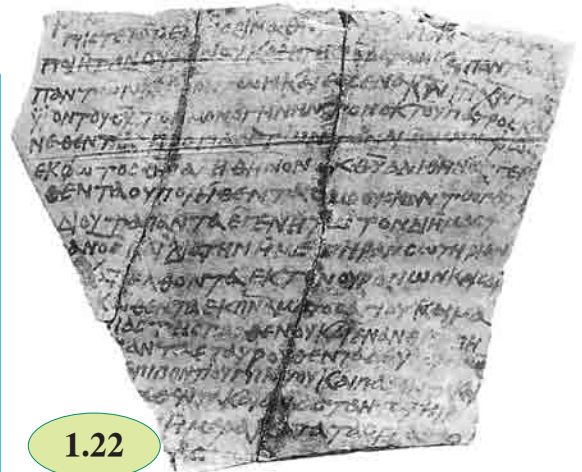
Αλλαγές στη νομοθεσία

Το ρωμαϊκό δίκαιο συνέχισε να είναι η βάση του ρωμαϊκού κράτους. Όμως με τα χρόνια προστέθηκαν και νέοι νόμοι που είχαν επηρεαστεί από το χριστιανισμό. Για να υπάρχει δικαιοσύνη και να λειτουργεί σωστά το κράτος, έπρεπε να καταγραφούν όλοι οι νόμοι, να γίνει δηλαδή **κωδικοποίηση του δικαίου**. Ο αυτοκράτορας Θεοδόσιος Β΄ κωδικοποίησε τα παλιότερα αυτοκρατορικά διατάγματα και εξέδωσε στη λατινική γλώσσα το **Θεοδοσιανό Κώδικα** (438). Η σημασία του είναι μεγάλη, γιατί έτσι μπορούμε να δούμε τις αλλαγές που έγιναν με το χριστιανισμό.

Οι αιρέσεις και η αντιμετώπισή τους

Ο χριστιανισμός βασίζεται στη διδασκαλία του Χριστού και οι βασικές αρχές του πήραν μορφή στους αιώνες μετά τη γέννησή του. Οι πιστοί δεν καταλάβαιναν το χριστιανισμό με τον ίδιο τρόπο και του έδιναν διαφορετικά νοήματα. Σιγά σιγά διαμορφώθηκε το ορθόδοξο, δηλαδή το επίσημο, χριστιανικό δόγμα. Η επίσημη Εκκλησία θεωρούσε **αίρεση** κάθε προσέγγιση του χριστιανισμού που δε συμφωνούσε με το ορθόδοξο δόγμα.

Από τους οπαδούς των αιρέσεων δε σώθηκαν πολλές πηγές. Οι περισσότερες πληροφορίες για τις αιρέσεις προέρχονται από τους αντιπάλους τους.

1.22

Όστρακο με το χριστιανικό σύμβολο της πίστης, το «Πιστεύω». Το χρησιμοποιούσαν οι κατηχούμενοι για να μάθουν τις βασικές αρχές της χριστιανικής θρησκείας. Κατηχούμενοι ήταν όσοι δεν είχαν γίνει ακόμη χριστιανοί, αλλά προετοιμάζονταν για να γίνουν. 4ος αιώνας, Ιερουσαλήμ, Μουσείο του Ισραήλ.

Αιρέσεις εμφανίστηκαν από τα πρώτα χρόνια του χριστιανισμού. Από τον 1ο μέχρι και τον 3ο αιώνα, όταν ο χριστιανισμός ήταν μια από τις πολλές θρησκείες στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, οι χριστιανοί έλυναν τις διαφωνίες τους χωρίς τη βοήθεια του κράτους, στις τοπικές συνελεύσεις επισκόπων. Οι συνελεύσεις αυτές ονομάστηκαν **σύνοδοι**.

Όταν ο χριστιανισμός έγινε επίσημη θρησκεία στο ρωμαϊκό κράτος, οι αιρέσεις έβαζαν σε κίνδυνο την ενότητά του. Γι' αυτό το λόγο τις κήρυξαν **παράνομες**. Οι αυτοκράτορες στήριξαν την Εκκλησία όταν αυτή προσπάθησε να πολεμήσει τις αιρέσεις. Οι **οικουμενικές σύνοδοι** κωδικοποίησαν και κατέγραψαν το δόγμα. Οι οπαδοί των αιρέσεων διώχθηκαν, αλλά δεν εξαφανίστηκαν τελείως.

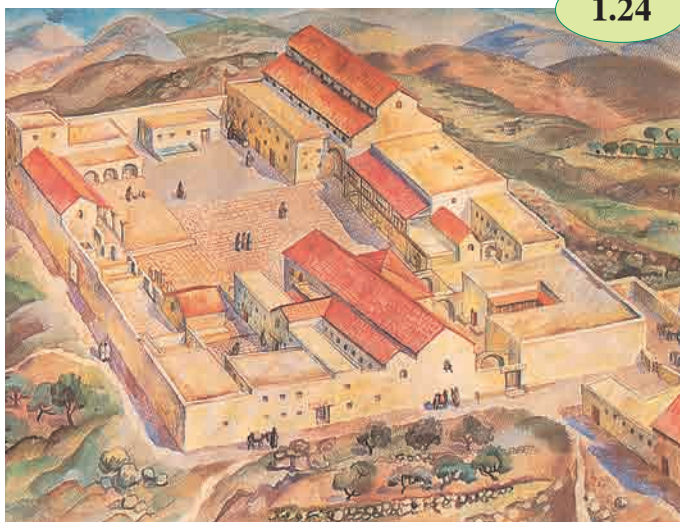
Η ανάπτυξη του μοναχισμού

Τον 3ο αιώνα, καθώς ο χριστιανισμός εξαπλωνόταν όλο και περισσότερο, παρουσιάστηκε το κίνημα του **μοναχισμού**. Κάποιοι χριστιανοί έφευγαν από τον τόπο τους και πήγαιναν να ζήσουν «μοναχικά», με μόνο τους έργο τη λατρεία του Θεού. Μοναχοί γίνονταν και οι άντρες και οι γυναίκες. Οι πρώτοι χριστιανοί μοναχοί εμφανίστηκαν στην Αίγυπτο, το δεύτερο μισό του 3ου αιώνα. Μοναστήρια έγιναν σιγά σιγά σε πολλές περιοχές, ακόμη και μέσα στις πόλεις.

1.23

1.24

Το μοναστήρι του Αγίου Μαρτυρίου στο Μααλέ Αντουμίν στο Ισραήλ. Αριστερά, το μοναστήρι μετά την ανασκαφή των αρχαιολόγων και δεξιά, σχεδιαστική απεικόνισή του. Το μοναστήρι είχε αυτό το όνομα από τα τέλη του 5ου αιώνα.

1.25

Το μοναστήρι του Αγίου Σάββα που ιδρύθηκε το 473 στην Παλαιστίνη.

Τα μοναστήρια ήταν βασικά **οικονομικά** και **πολιτιστικά κέντρα** την εποχή αυτή και για πολλούς αιώνες μετά και επηρέασαν σημαντικά την κοινωνική ζωή. Στα μοναστήρια οι μοναχοί αντέγραψαν πολλά αρχαία ελληνικά κείμενα, τα οποία έτσι σώθηκαν μέχρι τις μέρες μας. Έγραψαν ακόμη πρωτότυπα έργα θρησκευτικού περιεχομένου και ασχολήθηκαν με την εκκλησιαστική τέχνη.

Ο χριστιανισμός επικρατεί στις πολυθεϊστικές θρησκείες

1.26

Όταν τον 4ο αιώνα ο χριστιανισμός έγινε επίσημη θρησκεία στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, πολλά **αυτοκρατορικά διατάγματα** περιόρισαν τα δικαιώματα των εθνικών (έτσι λέγονταν όσοι λάτρευαν πολλούς, όχι έναν, θεούς). Παρ' όλα αυτά, οι πολυθεϊστικές θρησκείες έμειναν ζωντανές για αρκετούς αιώνες.

Ο **Ιουλιανός** (361–363) ήταν ο μόνος Ρωμαίος αυτοκράτορας την περίοδο αυτή που δεν ήταν χριστιανός. Προσπάθησε να στηρίξει τις πολυθεϊστικές θρησκείες, αλλά απέτυχε.

Στις φιλοσοφικές σχολές στην Αλεξάνδρεια και την Αθήνα συνέχισαν να διδάσκουν τα κλασικά κείμενα των Ελλήνων και των Λατίνων συγγραφέων. Εκεί δίδασκαν τη **φιλοσοφία** και τη **ρητορική**, τουλάχιστον μέχρι τις αρχές του 6ου αιώνα. Πολλοί χριστιανοί συγγραφείς μελετούσαν τα κείμενα αυτά και προσπαθούσαν να συνδυάσουν την αρχαία (κυρίως ελληνική) φιλοσοφία με τη **χριστιανική θεολογία**.

Ασημένιος δίσκος από την Κωνσταντινούπολη. Εικονίζει μια γυναίκα (μάλλον τη θεά Άρτεμη ή μια αμαζόνα) πάνω σε άλογο να σκοτώνει ένα λιοντάρι. 5ος αιώνας, Ουάσιγγκτον (ΗΠΑ), Συλλογή του Ιδρύματος Ντάμπαρτον Όουκς.

Οι Εβραίοι στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία

Οι Εβραίοι ζούσαν σκορπισμένοι σε πολλές **κοινότητες** σε όλη τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία αλλά και αλλού. Όταν ο χριστιανισμός έγινε επίσημη θρησκεία στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, οι Εβραίοι έμειναν πιστοί στη δική τους μονοθεϊστική θρησκεία. Πολλοί χριστιανοί πίστευαν ότι οι Εβραίοι έφταιγαν που σταυρώθηκε ο Χριστός. Κάποιοι αυτοκράτορες μάλιστα προσπάθησαν να τους κάνουν χριστιανούς με τη βία. Οι νόμοι έδιναν στους Εβραίους λιγότερα δικαιώματα από τους χριστιανούς: για παράδειγμα, δεν μπορούσαν να αποκτήσουν ακίνητη περιουσία ή δημόσια αξιώματα. Οι Εβραίοι, για να αντιμετωπίσουν τις πιέσεις, έμειναν στενά δεμένοι με τις κοινότητες και τη θρησκεία τους. Επειδή δεν μπορούσαν να έχουν ιδιοκτησία, ασχολήθηκαν με το εμπόριο και τις τραπεζικές εργασίες και πολλοί από αυτούς απέκτησαν οικονομική δύναμη.

1.27

Δαχτυλίδι από την Κωνσταντινούπολη. Έχει χαραγμένα τα ονόματα «Αριστοφάνης» και «Ουγιλντία». Τέλη 4ου – αρχές 5ου αιώνα, Ουάσιγγκτον (ΗΠΑ), Συλλογή του Ιδρύματος Ντάμπαρτον Όουκς.

Δ. Η τέχνη στην υπηρεσία του χριστιανισμού

Όταν ο χριστιανισμός έγινε επίσημη θρησκεία, παρουσιάστηκε η ανάγκη και για μια νέα τέχνη, που θα ήταν χριστιανική. Η τέχνη αυτή βασίστηκε σε παλιότερες μορφές τέχνης: στην κλασική ελληνική, την ελληνιστική και τη ρωμαϊκή. Κύριο χαρακτηριστικό της αυτή την περίοδο ήταν η ανάμιξη και ο συνδυασμός διαφορετικών στοιχείων.

Στην αρχή οι πρώτοι χριστιανοί συγκεντρώνονταν για τη λατρεία στις **κατακόμβες**.

Όταν ο χριστιανισμός έγινε νόμιμη θρησκεία άρχισαν να χτίζονται πιο μεγαλοπρεπή κτίρια.

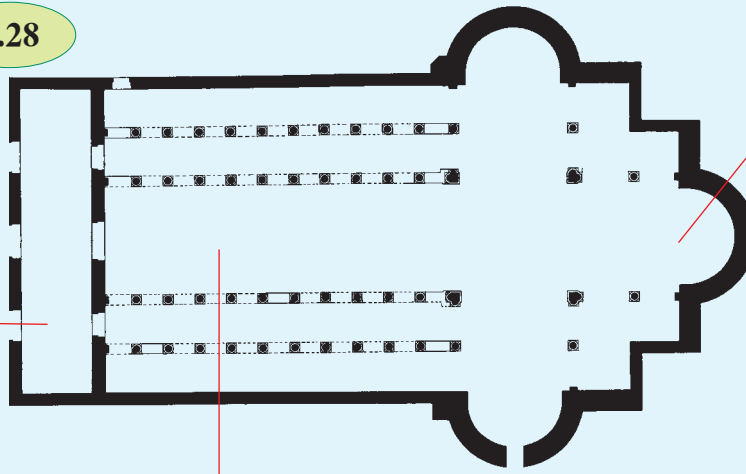
Οι εκκλησίες που χτίζονται τον 4ο–6ο αιώνα χωρίζονται σε δύο βασικούς τύπους: στις **ροτόντες (περίκεντρα κτίρια)** και στις **βασιλικές**. Τέτοιες εκκλησίες βλέπουμε σε όλες τις περιοχές της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

Οι βασιλικές ήταν από τα πιο συνηθισμένα δημόσια κτίρια στις πόλεις της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Λειτουργούσαν ως δικαστήρια ή ως χώροι για εμπόριο. Με πρότυπο τις βασιλικές, που χωρούσαν πολλούς ανθρώπους, χτίστηκαν οι πρώτες χριστιανικές εκκλησίες.

1.28

Νάρθηκας

Βρίσκεται πάντα στα δυτικά της εκκλησίας. Είναι ένας προθάλαμος ανάμεσα στην είσοδο και την κύρια αίθουσα του κτιρίου.

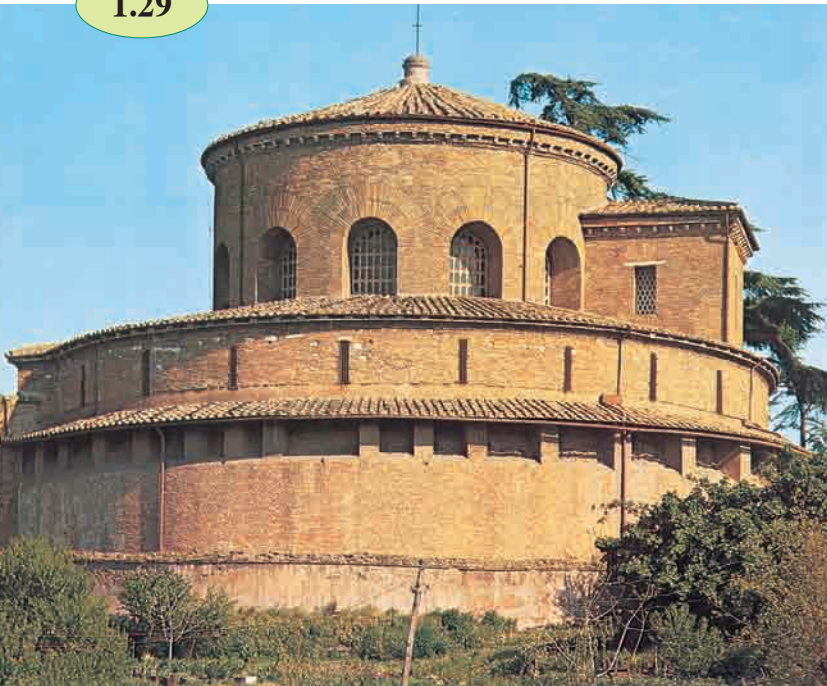
Ιερό

βρίσκεται πάντα στο ανατολικό τμήμα της εκκλησίας. Στο κέντρο του υπάρχει η Αγία Τράπεζα.

Η χριστιανική βασιλική είναι μια **ορθογώνια αίθουσα**. Η κεντρική είσοδος βρίσκεται στα δυτικά. Εσωτερικά, σειρές από κολόνες χωρίζουν το χώρο σε «διαδρόμους», που λέγονται **κλίτη**. Το κεντρικό (δηλαδή το μεσαίο) κλίτος είναι συνήθως πιο μεγάλο και πιο ψηλό από τα άλλα. Μια βασιλική μπορεί να έχει τρία, πέντε ή επτά κλίτη.

Κάτοψη της βασιλικής της Γέννησης στη Βηθλεέμ (Παλαιστίνη). Η εκκλησία άρχισε να χτίζεται το 325 και τελείωσε το 339. Τον 6ο αιώνα καταστράφηκε σε μια εξέγερση και ξαναχτίστηκε από το Ρωμαίο αυτοκράτορα Ιουστινιανό Α΄ (527–565).

1.29

1.30

Η εκκλησία της Αγίας Κωνσταντίας στη Ρώμη (Ιταλία) εξωτερικά και εσωτερικά. Πρόκειται για μια ροτόντα. Εσωτερικά δώδεκα ζευγάρια κολόνες στηρίζουν ένα θόλο. Δεύτερο μισό 4ου αιώνα.

Οι χριστιανικές εκκλησίες ήταν διακοσμημένες. Τα δάπεδα, οι τοίχοι και οι θόλοι είχαν **ψηφιδωτά και τοιχογραφίες**. Η τεχνική του ψηφιδωτού ήταν γνωστή από παλιότερες εποχές. Η τέχνη για την εικονογράφηση στους χριστιανικούς ναούς ονομάζεται **αγιογραφία**.

Η **γλυπτική** την περίοδο αυτή (4ος – 5ος αιώνας) συνεχίζει τη ρωμαϊκή παράδοση, αλλά σύντομα αρχίζει και αυτή να σχετίζεται με τη χριστιανική λατρεία.

1.31

Η Αχειροποίητος στη Θεσσαλονίκη. Η εκκλησία αυτή είναι μια από τις παλιότερες βασιλικές που έχουν διατηρήσει την αρχική τους μορφή. Μέσα 5ου αιώνα.

1.32

Αγάλμα του «Καλού Ποιμένα» που βρέθηκε στη Γάζα (Παλαιστίνη). 4ος – 5ος αιώνας, Μόναχο (Γερμανία), Συλλογή Κρίστιαν Σμιντ.

1.33

Δύο μικρά αγάλματα με την Παναγία που κρατάει το Χριστό βρέφος. 5ος αιώνας, Λονδίνο (Μεγάλη Βρετανία) και Χερτζλίγια (Ισραήλ), Συλλογή Σλόμο Μουσαιέφ.

1.34

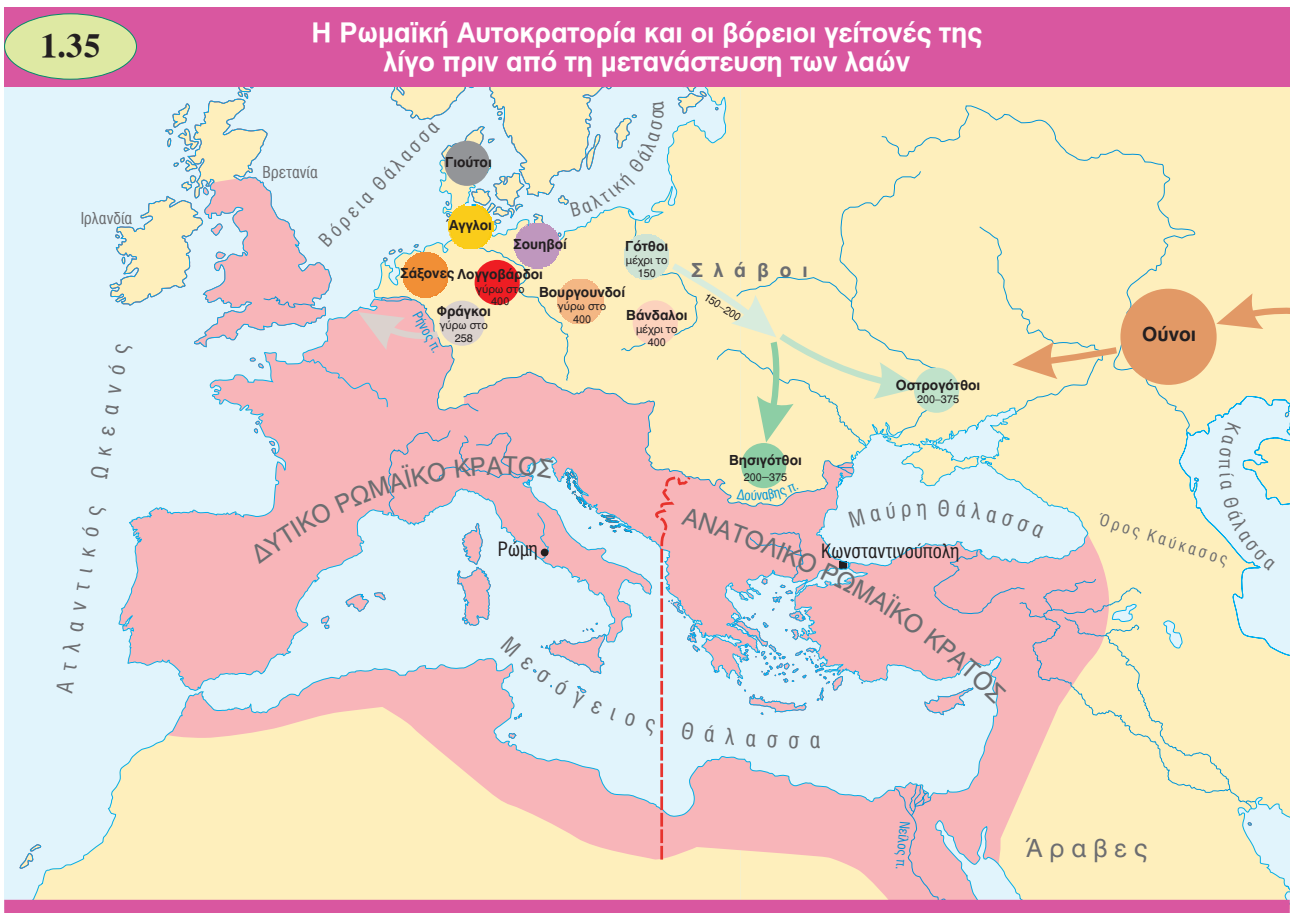

Ψηφιδωτή παράσταση του «Καλού Ποιμένα» από το μαυσωλείο της Γάλλας Πλακιδίας. «Καλός Ποιμένας» (βοσκός) είναι ο Χριστός και «ποίμνιο» (κοπάδι) οι χριστιανοί. Πρώτο μισό 5ου αιώνα, Ραβένα (Ιταλία).

Ε. Η μετανάστευση των λαών και η κατάλυση του δυτικού ρωμαϊκού κράτους

Τον 4ο και τον 5ο αιώνα μετακινήθηκαν προς τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία λαοί που ζούσαν πέρα από τα βόρεια και βορειοανατολικά σύνορά της. Οι ιστορικοί σήμερα ονομάζουν αυτή τη μετακίνηση **μετανάστευση των λαών**. Η μετακίνηση αυτή έγινε σιγά σιγά, άλλοτε ειρηνικά και άλλοτε με τη βία. Βασικό ρόλο σε αυτή τη μετανάστευση είχαν οι **Ούνοι** και οι **γερμανικοί λαοί**. Στα τέλη του 5ου αιώνα το ρωμαϊκό κράτος έχασε για πάντα το δυτικό του τμήμα: διάφοροι λαοί άρχισαν να μένουν μόνιμα εκεί και σχημάτισαν βασιλεια. Οι ιστορικοί σήμερα τα ονομάζουν «**βαρβαρικά βασίλεια**». Οι Ρωμαίοι ονόμαζαν «**βαρβάρους**» τους λαούς έξω από τα σύνορα της αυτοκρατορίας τους. Έτσι, **βαρβαροί** ονομάζονταν οι λαοί που δε μιλούσαν λατινικά ή ελληνικά, δεν είχαν την ίδια κοινωνική οργάνωση με τους λαούς στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και ζούσαν διαφορετικά από αυτούς.

1.36

Δε γνωρίζουμε πολλά για τους λόγους που οδήγησαν σε αυτή τη μετανάστευση. Πολλοί επιστήμονες πιστεύουν ότι στην αρχή αιτία ήταν μια αλλαγή στο κλίμα. Για αρκετό καιρό στη βόρεια Ευρώπη και τη Ασία έκανε πάρα πολύ κρύο. Έτσι, τα χωράφια για καλλιέργεια έγιναν λιγότερα και η κτηνοτροφία πιο δύσκολη.

Χρυσό μετάλλιο (μάλλον βαρβαρικό) από το δεύτερο μισό του 5ου αιώνα, Κίελο (Γερμανία), Τοπικό Μουσείο του Κρίστιαν Άλμπρεχτ.

Οι πληθυσμοί μετακινήθηκαν σε πιο θερμές και εύφορες περιοχές, επειδή είχε αυξηθεί ο **πληθυσμός** τους. Χρειάστηκαν λοιπόν καινούργια εδάφη για καλλιέργεια ή για βοσκοτομία. Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία τότε βρισκόταν σε κρίση. Παρ' όλα αυτά ήταν ακόμη πλούσια. Ο πλούτος ήταν ίσως αυτό που τους έφερε προς τα εδάφη της. Όταν έρχονταν νέοι πληθυσμοί σε ένα μέρος, συχνά οι παλιοί του κάτοικοι αναγκάζονταν να φύγουν. Έτσι οι **Ούνοι** και οι **γερμανικοί λαοί** προσπάθησαν να εγκατασταθούν ειρηνικά στο ρωμαϊκό κράτος, μερικές φορές όμως το έκαναν και με τη βία.

1.37

Τα βαρβαρικά βασίλεια τον 5ο αιώνα

Με τη μετανάστευση των λαών καταλύθηκε, δηλαδή έπαψε να υπάρχει, το δυτικό ρωμαϊκό κράτος (476). Στη θέση του ιδρύθηκαν μια σειρά από νέα βασίλεια.

Η ιστορική περίοδος που ξεκινάει στο τέλος του 5ου αιώνα, όταν καταλύθηκε το δυτικό ρωμαϊκό κράτος, ονομάζεται από τους ιστορικούς **Μεσαίωνας**. Οι γερμανικοί λαοί, που το κατέλυσαν, και οι κάτοικοι που ζούσαν στις περιοχές αυτές άρχισαν σιγά σιγά να αποκτούν **κοινό τρόπο ζωής**. Αυτό άλλαξε σημαντικά την οικονομία και την κοινωνία. Άλλαξε επίσης τον τρόπο που σκέφτονταν οι άνθρωποι, καθώς και την πνευματική δημιουργία στη δυτική Ευρώπη.

Ο όρος **Μεσαίωνας** άρχισε να χρησιμοποιείται από τους ιστορικούς πολύ αργότερα. Ονομάζουμε έτσι την περίοδο ανάμεσα στον 5ο και το 15ο αιώνα, τότε δηλαδή που ξεκινάει η **Αναγέννηση**.

Για την
Αναγέννηση
θα μιλήσουμε
στις
σ. 149–157.

